

**GIÁ TRỊ NGHỆ THUẬT ĐIỀU KHẮC ĐÁ
TRÊN CẶP LONG SÀNG TẠI ĐỀN THỜ VUA ĐÌNH TIÊN HOÀNG
(XÃ TRƯỜNG YÊN, HUYỆN HOA LƯ, TỈNH NINH BÌNH)**

Lê Thị Bích Thục¹, Lương Thị Tú^{1*}, Phạm Thị Loan²

Ngày nhận bài: 09/10/2024

Ngày chấp nhận đăng: 13/12/2024

Tóm tắt: Bài nghiên cứu giới thiệu về cặp Long sàng được chạm khắc nổi hình rồng trên bề mặt rất độc đáo được bài trí trước Nghi môn ngoại và trên sân rồng sát thềm tòa Bái đường ở đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng. Cặp Long sàng được các nghệ nhân dân gian tạo hình trên những tảng đá xanh nguyên khối vào thế kỷ XVII, hiện đang được lưu giữ tại Khu di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư (xã Trường Yên, huyện Hoa Lư, Ninh Bình). Đây là những tác phẩm nghệ thuật có giá trị cao về lịch sử, văn hóa. Các đường nét chạm trở tỉ mỉ, công phu hình rồng cuộn uy nghiêm nhưng rất mềm mại, cùng các con vật như cá, tôm, chuột và hoa cỏ, cây lá... mang tính biểu trưng cao. Cặp Long sàng được đánh giá là đẹp nhất, kiệt tác trong nghệ thuật điêu khắc ở thế kỷ XVII.

Từ khóa: Long sàng, Cố đô Hoa Lư, nghệ thuật điêu khắc, đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng.

**ARTISTIC VALUE OF STONE SCULPTURE ABOVE
PAIR OF DRAGONS AT THE TEMPLE OF KING DINH TIEN HOANG
(TRUONG YEN COMMUNE, HOA LU DISTRICT, NINH BINH PROVINCE)**

Abstract: This research article introduces a unique pair of dragon sieves with embossed dragon images on the surface, arranged in front of the Ngoai gate and on the dragon yard next to the steps of the Bai Duong court at the temple of King Dinh Tien Hoang. The pair of Dragon Sieve was shaped by folk artists on monolithic green rocks in the 17th century, and is currently kept at the Hoa Lu Ancient Capital Historical-Cultural Relic Area (Truong Yen commune, Hoa Lu district, Ninh Binh). These are works of art with high historical and cultural value. The meticulously and elaborately carved lines of the majestic but very soft scrolling dragon, along with animals such as fish, shrimp, mice and flowers, plants, trees... are highly symbolic. The pair of dragon sieves are considered the most beautiful, masterpieces of sculptural art in the 17th century.

Keywords: Dragon bed, Hoa Lu ancient capital, sculpture art, temple of King Dinh Tien Hoang.

1. Đặt vấn đề

Khi nhà Lý dời đô từ Hoa Lư ra Thăng Long năm 1010, theo tương truyền để tưởng nhớ công lao to lớn của hai vị anh hùng dân tộc, nhân dân đã xây dựng hai ngôi đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng và vua Lê Đại Hành. Ban đầu, ngôi đền quay hướng bắc, trải qua thời gian hai ngôi đền cũ không còn. Đến đầu thế kỷ XVII, Lễ quận công Bùi Thời Trung đã xây dựng lại hai ngôi

1. Trung tâm Bảo tồn Di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư, *Email: luongtu.su@gmail.com

2. Trường Đại học Hoa Lư

như hiện nay, nhưng quay lại theo hướng đông. Năm 1606, ông đã cho dựng bia để ghi lại sự kiện đó. Năm 1898, ông Dương Đức Vĩnh, thường được gọi là cụ Bá Kênh, đã cùng với nhân dân Trường Yên tiến hành trùng tu, sửa chữa lớn ngôi đền vua Đinh, làm ngưỡng cửa đá và đưa các tảng đá cổ bồng vào dưới tất cả các chân cột để nâng cao ngôi đền như hiện nay.

Đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng tọa lạc ở nơi chính điện kinh thành Hoa Lư xưa, ngày nay đền nằm trong vùng lõi thuộc Quần thể danh thắng Tràng An được tổ chức UNESCO công nhận là Di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới. Ngôi đền được xây dựng theo kiểu “nội công ngoại quốc” nghĩa là bên trong kiến trúc theo kiểu hình chữ “công” (工), bên ngoài kiến trúc theo kiểu hình chữ “quốc” (國). Tường xây cao bốn mặt, nhìn ra núi Mã Yên, phía sau đền có dãy núi Rù. Các công trình kiến trúc trong khuôn viên đối xứng nhau theo đường Thần đạo. Các tên gọi được phỏng theo tên gọi của cung điện xưa như Ngọ môn quan (công ngoại) quay hướng bắc, Nghi môn ngoại (cửa ngoài), Nghi môn nội (cửa trong). Trước Nghi môn ngoại và trên sân rồng được bài trí trang trọng hai sập Long sàng chạm khắc hình rồng nổi rất độc đáo, thể hiện tài nghệ điêu luyện của các nghệ nhân ở thế kỷ XVII.

Nghệ thuật điêu khắc dân gian Việt Nam đã phát triển lên một trình độ mới ở thế kỷ XVI - XVII, thể hiện ý tưởng phong phú trong cuộc sống tinh thần của người dân lao động. Trong đó, điêu khắc đá đã có từ lâu trong nghệ thuật tạo hình và phát triển mạnh mẽ trong các thế kỷ XI - XV (dưới thời Lý - Trần - Hồ và Lê Sơ). Sang thế kỷ XVII những tác phẩm điêu khắc chủ yếu tạo hình trên chất liệu gỗ, song các nghệ nhân dân gian vẫn để lại nhiều tác phẩm nghệ thuật điêu khắc đá có giá trị cao. Tiêu biểu là cặp Long sàng (còn gọi là sập đá hay sập thờ) được điêu khắc tinh xảo trên chất liệu đá nguyên khối tại đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng, nay thuộc Khu di tích quốc gia đặc biệt Cố đô Hoa Lư (xã Trường Yên, huyện Hoa Lư, tỉnh Ninh Bình), được công nhận là Bảo vật quốc gia năm 2017.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Trang trí, điêu khắc đá trên cặp Long sàng

Căn cứ vào nghệ thuật trang trí, các văn bia còn lưu giữ tại Khu di tích quốc gia đặc biệt Cố đô Hoa Lư, đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng trải qua nhiều lần trùng tu thời Lê và Nguyễn. Trong đó, có hai đợt trùng tu lớn vào thời Lê Trung hưng, thế kỷ XVII. Tấm bia “*Tiền triều Đinh Tiên Hoàng đế miếu công đức bi ký tịnh minh*” lập năm 1608, niên hiệu Hoàng Định thứ 9 cho biết chúa Trịnh Tùng đã sai Quận công Bùi Thời Trung trùng tu đền và tấm bia “*Tiền triều Đinh Tiên Hoàng đế công đức tăng tu điện miếu bi ký*” được lập vào năm 1696, niên hiệu Chính Hòa thứ 17 do một vị tiền sỹ họ Nguyễn, từng giữ chức Hàn lâm viện đã về hưu soạn, người viết chữ Hán là nhà sư Trần Đạo, tự Truy Lưu, hiệu Từ Tế Chân Nhân, trụ trì chùa Kim Cương phủ Trường Yên. Vì vậy, có thể cho rằng trong giai đoạn trùng tu đền (1608 - 1696) hai Long sàng được tạo tác và bài trí trước đền thờ vua Đinh.

Long sàng đặt trước Nghi môn ngoại được chế tác từ tảng đá xanh nguyên khối nặng 1,5 tấn, hình hộp chữ nhật, chân đế hơi xoài tạo dáng quỳ vững chãi. Mặt Long sàng được các nghệ nhân chạm nổi hình rồng cuộn mềm mại, uyển chuyển. Thân rồng uốn kiêu yên ngựa, đầu to, bờm lớn ngược ra phía sau, miệng há to ngậm viên ngọc châu, răng nanh sắc nhọn, đuôi rồng vượt về phía sau. Điểm nhấn đặc sắc của Long sàng là những họa tiết điêu khắc trên đó được nhân hóa rất lạ: Hai chân trước của rồng được chạm khắc hình dáng hai cánh tay, bàn tay nắm chặt sừng và bờm, chân sau cũng được chạm khắc cánh tay nắm râu. Từng đường nét rất trau chuốt, tỉ mỉ làm nổi bật uy quyền của rồng, đồng thời mang lại sự huyền bí ở chốn linh thiêng.

Cách tạo tác các chi rồng trên mặt Long sàng thành hình cánh tay, bàn tay hay rồng ngửa bụng đã thể hiện sự sáng tạo tài tình, khéo léo và hết sức tinh tế của những nghệ nhân dân gian

thời bấy giờ, bởi đó là những chi tiết trang trí xưa nay hiếm thấy trong lịch sử mỹ thuật truyền thống của Việt Nam.

Đến nay, những “cánh tay mọc ra” từ thân rồng vẫn còn là điều bí ẩn, dị biệt chưa có lời giải đáp. Người nghệ nhân dân gian thời đó chỉ đưa những “cánh tay” vào như một sự ngẫu nhiên thể hiện sự phá cách mạnh mẽ, phong cách nghệ thuật phóng khoáng, sáng tạo hay mang những hàm ý về lịch sử? Chúng ta cần phải tìm hiểu đầy đủ những cứ liệu, minh chứng mới có thể giải mã được chính xác bí ẩn trên.

Long sàng trước Nghi môn ngoại

Long sàng thứ hai bài trí trang trọng tại sân rồng sát thềm tòa Bái đường, “long sàng nằm ngang, theo phương song song với mặt đất, có hai phần mặt và chân đế. Tổng thể hài hòa, cân đối” [11, tr.2]. Đây cũng là một trong những sập thờ đẹp, có giá trị nghệ thuật nhất ở Việt Nam, được chế tác từ đá xanh nguyên khối rất độc đáo. Vào những dịp lễ quan trọng, cặp Long sàng là nơi dâng lễ để tỏ lòng thành kính lên Đức vua.

Long sàng có hình khối hộp chữ nhật “dày 18cm, dài 188cm, rộng 138cm; Phần chân đế được tạo và lắp ghép từ 9 khối đá có kích thước không đều nhau, phía trước 03 khối, phía sau 04 khối, hai cạnh bên mỗi bên 01 khối. Kích thước chân đế dài 286cm, rộng 167cm, trọng lượng khoảng 2.000kg” [11, tr.1]. Mặt Long sàng chạm khắc rồng khoanh tròn trên mặt sập, có nhiều đường nét được cách điệu, nhân hóa độc đáo. Đầu rồng hướng về phía đông, nhìn lên đỉnh núi Mã Yên. Dưới bàn tay của người nghệ nhân các họa tiết được trang trí sắc nét, bố cục rõ ràng. Hình ảnh con rồng là họa tiết chính nằm ở giữa mặt Long sàng có dáng uy nghiêm, khỏe mạnh như đang uốn lượn, thân mập, đuôi thẳng, phủ vẩy đơn, đầu ngẩng cao, hai cụm tóc bay ngược lên, hai dải râu dài thả lỏng phía dưới, đao mác lá hỏa, các đao của nó tỏa ra như những tia chớp gọi mưa về với ước muốn cầu mong mùa màng bội thu, hai chân trước của rồng mang hình dáng cánh tay, hai chân sau của rồng, có một chân hình móng vuốt, một chân hình bàn tay người. Ba trong bốn chi rồng hình cánh tay người đều đang hướng vào trong, túm lấy sừng, bờm và vây rồng, làm mình rồng bị vặn xoắn, bụng rồng ngửa lên trên. Cổ rồng không rõ ràng bị râu và bờm

che khuất. Hình ảnh rồng ngửa bụng và những họa tiết khác biệt đó đã mở ra nhiều liên tưởng nghệ thuật độc đáo.

Diềm và xung quanh thành Long sàng được chạm khắc tỉ mỉ, trau chuốt các họa tiết hoa lá, cây cỏ và các con vật rất bình thường như tôm, cá, chuột... không theo quy tắc đối xứng. Các con vật đều toát lên nét vui tươi trong một tư thế rất thoải mái, an nhiên. “Đường diềm phía trước là hình lưỡng long châu nhật với đao mác vân vũ uy phong. Hai cạnh bên trang trí hình rồng ngoảnh đầu nhìn về phía sau (nhìn vào đền thờ), phần thân rồng lúc ẩn lúc hiện. Diềm phía sau lại được trang trí hình những con vật dân dã, sống ở ruộng đồng, sông suối, đồi núi Việt Nam, những hình vẽ không đối xứng, không theo trật tự nào. Ở đoạn giữa đường diềm là hai con tôm đang đối đầu nhau, càng gọng giơ lên mạnh mẽ, được chạm khắc tinh xảo đến từng sợi râu, từng gọng càng. Phía bên trái là hình một con chim đang rìa cánh, tiếp đến là chồn và chuột. Con chồn đi trước cổ rụt, đầu ngẩng cao hướng về phía con chim. Con chuột đi sau đầu vươn dài, cúi thấp sát đất. Phía bên phải là hình ảnh hai con cá, con phía sau đầu dài cúi thấp, mình đầy đặn, con phía trước thân thon dài, đầu vươn cao, đang vẫy đuôi, miệng đớp tôm”[11,tr.3].

Long sàng trước tòa Bái đường

Những họa tiết mang màu sắc thể tục rõ nét trên Long sàng phần nào đã phản ánh xã hội Việt Nam có nhiều biến động, văn hóa làng xã phát triển mạnh ở thế kỷ XVII. Đồng thời, sự có mặt của các con vật bình thường trên Long sàng uy nghiêm thể hiện sự gắn kết, hòa quyện giữa thiên nhiên và con người. Đây chính là sự sáng tạo, phá cách của người nghệ nhân dân gian ở thời kỳ đó. Họ muốn tác phẩm của mình thoát ra khỏi sự gò bó theo những nguyên tắc quy định có sẵn, họ được thỏa sức thể hiện sự bay bổng, sáng tạo.

Trong quá trình hình thành và phát triển các dân tộc phương Đông, rồng xuất hiện rất sớm trong truyền thuyết, huyền thoại cũng như nghệ thuật tạo hình, dần dần rồng được gán thêm các ý nghĩa mới, phù hợp với tính chất của thời đại như biểu tượng cho nguồn gốc dân tộc, của vương quyền và sự cao quý, may mắn và thịnh vượng. Trong xã hội phong kiến Trung Hoa rồng đại diện cho quyền lực, tượng trưng cho sự huyền bí và uy quyền, rồng thường gắn với mây, ở trên trời, các bộ rồng Trung Hoa thường được đặt ở vị trí nghiêng, dốc theo bậc lên xuống. Ở Việt Nam, con rồng cũng là biểu tượng uy quyền của nhà vua, người đứng đầu một nhà

nước hình thành từ nền văn minh lúa nước, nghề trồng lúa là nguồn sống chính. Vì vậy, mà hình ảnh rồng trên Long sàng tại đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng có đường diềm xung quanh giữ nước mưa, như hàm ý đây là rồng nước và để cầu mong mưa thuận gió hòa, quốc thái dân an.

Theo các nhà nghiên cứu đánh giá, sau mỗi cơn mưa, trời quang mây tạnh ánh nắng rọi xuống sân đền, rọi lên mặt Long sàng sáng bóng, các đường nét hoa văn chạm khắc tinh tế trên khối đá hiện lên lấp lánh như dát ánh bạc. Hình ảnh con rồng như đang bay lượn trong không gian bao la in bóng mây trời tuyệt đẹp. Điều đó thể hiện sự giao hòa giữa đất trời với khát vọng hòa bình và thịnh vượng, đất nước mãi trường tồn với thời gian.

2.2. Giá trị nghệ thuật độc đáo của cặp Long sàng

Cặp Long sàng là hiện vật nguyên gốc, độc bản được các nghệ nhân dân gian chế tác ở thế kỷ XVII và bài trí trang trọng tại đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng, ngày nay vẫn còn nguyên tại vị trí ban đầu. Các họa tiết trên mặt Long sàng được các nghệ nhân chạm khắc rất tinh tế, tỉ mỉ khẳng định tài năng, sự sáng tạo, tinh thần và tình cảm mà các nghệ nhân dân gian muốn gửi gắm vào đó.

Nghệ thuật chạm khắc trên cặp Long sàng đã đến trình độ tinh xảo với những đường chạm trở công phu hình rồng, các con vật, mây, đao... mang nhiều biểu cảm, sắc thái khác nhau, thể hiện ý thức về cuộc sống tinh thần của nhân dân lúc bấy giờ thật phong phú.

Trong không gian thờ cúng của người Việt thường xuất hiện nhiều sập đá có bề mặt trơn, phẳng. Tuy nhiên, Long sàng tại đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng được chạm khắc rồng cuộn trên bề mặt và có sự xuất hiện của những con vật bình dị ở nơi tôn nghiêm, tượng trưng cho uy quyền tối cao của bậc đế vương là một sự hy hữu, rất độc đáo trong nghệ thuật tạo hình của người nghệ nhân.

Long sàng là một tác phẩm nghệ thuật đẹp có giá trị về thẩm mỹ, chứng tỏ người nghệ nhân rất thành thạo trong việc chạm khắc họa tiết hình con rồng mềm mại như đang uốn lượn hay các đường nét lốt tả được cảnh vui đùa nhộn nhịp như cùng nhau bơi lội của những sinh vật cá, tôm... (con vật dưới nước), chuột, chim... (con vật trên cạn). Tài tình của người nghệ nhân ở đây là họ đã biết cách bố cục, bài trí, sắp xếp và diễn tả để tạo nên một bức tranh đẹp hài hòa, phóng khoáng vừa giữ được dáng vẻ tự nhiên, gần gũi, đời thường, vừa thể hiện sự uy nghiêm, thành kính đối với vị Hoàng đế thu phục 12 sứ quân, thống nhất đất nước, sáng lập triều đại nhà Đinh, nước Đại Cồ Việt - Nhà nước quân chủ Trung ương tập quyền đầu tiên của Việt Nam. Điều đó cũng thể hiện sự phát triển lên một trình độ cao về nghệ thuật tạo hình ở thế kỷ XVII.

Nét đặc sắc, giá trị nghệ thuật của cặp Long sàng còn thể hiện ở chỗ từ những khối đá thô sơ qua bàn tay, khối óc khéo léo của người nghệ nhân đã trở thành một bức tranh sinh động, phóng khoáng. Qua đó, gợi tả sự vươn lên mạnh mẽ, mãnh liệt của con người, sự vận động của đất trời, những khát vọng cho nhân duyên, cho sức mạnh của sự sống đang chuyển động không ngừng. Đó cũng chính là ước vọng, mong muốn của cư dân nông nghiệp luôn mong cho mưa thuận gió hòa, cây cối tốt tươi, vạn vật sinh sôi, mùa màng bội thu, cuộc sống an nhiên, sung túc đủ đầy.

Cặp Long sàng là hiện vật độc đáo về loại hình, là tài liệu quý giá để nghiên cứu lịch sử, văn hóa, mỹ thuật, là tư liệu vật chất phản ánh sinh động, chân thực và để lại dấu ấn về sự phát triển nghệ thuật của một thời kỳ trong lịch sử dân tộc Việt Nam.

Theo các nhà nghiên cứu đánh giá, cặp Long sàng trước Nghi môn ngoại và trên sân rồng trong khuôn viên đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng là kiệt tác nghệ thuật điêu khắc của người Việt. Hiện vật có giá trị lớn về lịch sử, văn hóa, khoa học... thể hiện sự tiếp thu có chọn lọc văn hóa Trung Hoa và Ấn Độ làm phong phú thêm giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc Việt Nam.

3. Kết luận

Cặp Long sàng tại đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng là kiệt tác nghệ thuật điêu khắc của người Việt. Những họa tiết được trang trí trên Long sàng thể hiện sự tinh xảo. Điều đó cho thấy óc sáng tạo, quan niệm thẩm mỹ, phong cách nghệ thuật phóng khoáng, cởi mở và đôi bàn tay khéo léo, tài hoa của người nghệ nhân điêu khắc đá ở thế kỷ XVII. Đây là hai tác phẩm điêu khắc tiêu biểu và độc đáo để lại những giá trị nghệ thuật vô cùng to lớn trong kho tàng văn hóa nghệ thuật truyền thống Việt Nam, qua đó nhằm phản ánh những ước vọng của con người trong nhiều mối quan hệ mang tính tâm linh và xã hội, làm phong phú thêm cho bản sắc của nền nghệ thuật dân tộc Việt Nam.

Hiện nay, Trung tâm Bảo tồn Di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư đang trực tiếp quản lý các bảo vật quốc gia (02 Long sàng, 02 bộ Phủ việt). Công tác bảo vệ, bảo quản các bảo vật quốc gia luôn được quan tâm, thực hiện tốt. Cặp Long sàng thường xuyên được bao gói, đảm bảo tính mỹ quan, xung quanh Long sàng có hành lang rào chắn bảo vệ; lắp đặt hệ thống camera an ninh giám sát, nhân viên bảo vệ thường trực ngày và đêm. Việc bảo tồn và gìn giữ, phát huy giá trị các hiện vật, bảo vật quốc gia có vai trò, ý nghĩa to lớn không chỉ tôn vinh những giá trị lịch sử, văn hóa mà còn góp phần quan trọng vào sự phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh Ninh Bình, tạo động lực phát triển ngành du lịch và góp phần quảng bá hình ảnh đất nước, con người Việt Nam trên thế giới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Trần Lâm Biền (2011), Trang trí trong mỹ thuật truyền thống của người Việt, *NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội*.
- [2] Trần Lâm Biền (2017), Diễn biến kiến trúc truyền thống Việt vùng châu thổ sông Hồng, *NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội*.
- [3] Lê Đăng Bật (2018), Nhân vật lịch sử Kinh đô Hoa Lư 968 - 1010, *NXB Thông tin và Truyền thông, Hà Nội*.
- [4] Lê Đăng Bật (2021), Di tích danh thắng Ninh Bình, *NXB Thế giới, Hà Nội*.
- [5] Lê Quý Đôn, Đại Việt thông sử, Ngô Thế Long dịch (2007), *NXB Văn hóa - Thông tin, Hà Nội*.
- [6] Đại Việt sử ký toàn thư, Hoàng Văn Lâu - Ngô Thế Long dịch (1998), tập 3, *NXB Khoa học xã hội, Hà Nội*.
- [7] Trương Đình Tường (2004), Địa chỉ văn hóa dân gian Ninh Bình, *NXB Thế giới, Hà Nội*.
- [8] Lê Văn Thao (chủ biên) (2012), Đồ án trang trí mỹ thuật ở hai đền vua Đinh - vua Lê (Hoa Lư - Ninh Bình), *NXB Thế giới, Hà Nội*.
- [9] Nguyễn Văn Trò (2002), Cố đô Hoa Lư, *NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội*.
- [10] Trần Thị Vinh (chủ biên) (2017), Lịch sử Việt Nam tập 4, *NXB Khoa học xã hội, Hà Nội*.
- [11] Sở Văn hóa và Thể thao Ninh Bình (2017), Thuyết minh đề nghị công nhận bảo vật quốc gia, Ninh Bình.
- [12] Trung tâm bảo tồn di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư (2023), Báo cáo việc thực hiện chính sách, pháp luật về di sản văn hóa, Ninh Bình.
- [13] Báo Ninh Bình, Long sàng đền thờ vua Đinh Tiên Hoàng - Bảo vật quốc gia, Link truy cập: <https://baoninhbinh.org.vn/long-sang-den-tho-vua-dinh-tien-hoang-bao-vat-quoc-gia>

